

Zore", "Töroğlu", "Aşih Ğarib") hakkında zengin malzemeye yer vermiştir.

Araştırmacı, çalışmasının üçüncü bölümünü oluşturan "Ekler"de (184-220. s.) Urumların tarihine ışık tutacak yazışma, ferman ve kanun örneklerine ve nüfuslarıyla yerleşim birimleri hakkında tarihi bilgiler içeren istatistiklere yer vermiştir. Altınkaynak, "Ekler" bölümünden sonra, Urumlara ait fotoğrafları, haritaları, belgelerin orijinalleriyle yararlandığı kaynakları sıralayarak çalışmasını tamamlamıştır.

Erdoğan Altınkaynak'ın "Ortodoks Türkler Urumlar" adlı çalışması, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yeni bir "Pontus" devleti kurma hayalleri peşinde koşan Yunanistan'ın yoğun bir şekilde ilgilendiği Urumlar hakkında Türkiye'de yapılan en kapsamlı çalışma olması ve bizleri bugüne kadar haklarında yok denecek kadar az bilgiye sahip olduğumuz Urumlar hakkında doyurucu bir şekilde bilgilendirmesi bakımından son derece önemli bir çalışmadır. Urumların dili, halk edebiyatı ve halk bilimi hakkında bizzat alandan derlenen çok değerli materyaller içeren "Ortodoks Türkler Urumlar" mutlaka okunmalıdır. İnanıyoruz ki, Altınkaynak'ın bu çalışması, Urumlar hakkında neredeyse yok denecek kadar az bilgiye sahip olan Türkiyeli araştırmacıların bu konudaki bilgisizliğine ciddi anlamda son verecektir.

2002'den itibaren iki kez uzun süreliğine Kırım'da bulunan, bulunduğu dönemlerde kazandığı her bir kuruşu Urumları ve Karayları öğrenmeye sarf eden ve oradaki Karaylarla Urumların gönlünde taht kuran Yard. Doç. Dr. Erdoğan Altınkaynak'ı "Ortodoks Türkler Urumlar" adlı çalışmasından dolayı kutluyor, yakında yayımlanacak olan Karaylar konulu çalışmasıyla "Urum Türkçesi Sözlüğü"nü sabırsızlıkla bekliyoruz.

Mehmet Aça

Ethem Erkoç, AŞIK PAŞA VE OĞLU ELVAN ÇELEBİ, Çorum 2005, 320 s.

Tarihe mal olmuş ancak kabirlerindeyken bile etkilerini devam ettiren insanları ele alan eserlerden biri daha Ethem Erkoç'un çalışmasıyla gün yüzüne çıktı. Elvançelebi ve Çorum Belediyesi'nin katkılarıyla yayımlanan, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli bir yere sahip olan Aşık Paşa ve Elvan Çelebi hakkındaki biyografi çalışması "Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi" başlığını taşımakta...

320 sayfadan müteşekkil eserde birinci el kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış. Kaynakça ve indeksten sonra Aşık Paşa ve Elvan Çelebi'yle ilgili

Kırşehir ve Elvançelesi'deki türbe ve camilerin bugünkü durumunu gösteren resimler eklenmiş.

Esere adını veren Âşık Paşa'nın ve oğlunun hayatı, kişiliği, eserleri ve görüşlerine geçilmeden önce içinde buldukları dönemin siyasal sosyal hadiselerine, ele alınan şahısların yetişmesinde önemli bir unsur olan aile yapısına ve özellikle Âşık Paşa'nın dedesi Baba İlyas Horasanî'ye değinilmiştir. Bu çerçevede Baba İlyas'ın kişiliği, hayatı, Babâî isyanı ve oğlu Muhlis Paşa, Muhlis Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetleri ve sonrasında Âşık Paşa'nın yaşantısı, eserleri ve görüşleri eserin birinci bölümünü oluşturmuştur.

1240'ta Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı girişilen Babâî ayaklanmasıyla anılan Şeyh İlyas, Elvan Çelebi'nin ifadesiyle Moğol istilası sırasında Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş ve Amasya yakınlarındaki, günümüzde İlyas Köyü olarak bilinen Çat Köyü'ne yerleşmiştir. Burada halkın sevgisini kazanmış, köyün yakınlarındaki tepe üzerine bir zaviye inşa ederek irşad faaliyetlerine başlamıştır. Âşıkpaşa'nın torunlarından olan dönemin ünlü tarihçisi Âşıkpaşazade, Baba İlyas'ın XI. Yüzyılın önde gelen sufilerinden Seyyid Ebu'l-Vefâ tarafından kurulan Vefaiyye'ye müntesib olduğunu belirtir ki Şeyh Edebalı ve Geyikli Baba da bu koldandır.

Baba İlyas'ın ünü zamanla saraya ulaşmış ve Sultan I. Alaaddin Keykubad ile yakın ilişki içinde olmuşlardır. Ancak yönetimle olan bu iyi ilişkiler çok uzun sürmemiş, Alaaddin Keykubad'ın yerine geçen Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Şeyh İlyas aleyhindeki söylentiler -ki şeyhin müritleriyle birlikte Amasya'yı basarak sultana karşı isyan edeceği yönündeki iddialar da bunlar arasında yer alır- ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

Devrin âlimleri karşı çıksa da, Sultan Gıyaseddin, dedikodular ve yanlış yönlendirmelerle Baba İlyas ve müritlerinin bulunduğu Çat Köyü'ne doğru harekete geçmiştir. Durumu öğrenen Baba İlyas müritleriyle birlikte Amasya kalesine sığınırken Şeyh İlyas'ın halifelerinden Baba İshak Kefersut (Adıyaman)'da ayaklanmış, müritleriyle Amasya kalesinde kuşatma altında bulunan şeyhini kurtarmak amacıyla yola çıkmıştır. Güneydoğu ve Orta Anadolu'da bazı şehirleri ele geçirerek Malatya ve Sivas üzerinden Amasya'ya gelen Baba İshak ise burada Sultan'a bağlı küçük bir birlikle savaşmış ve galip gelmiştir. Burada sağlanan başarı, sultanı endişelendirmiş ve Konya'yı terk ederek Kubadabad Kalesine çekilmiştir. Mübarizüddin Armağanşah komutasında Amasya üzerine gönderilen ordu, Baba İlyas'ı yakalamış ve idam etmiştir.

Amasya'ya gelen Baba İshak, ordusunun yönünü Konya'ya çevirmiş, Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'na geldiklerinde hudut boylarındaki askerlerin de katılımı ile güçlenen Selçuklu ordusuyla karşılaşmıştır. Büyük direniş göstermesine rağmen Baba İshak öldürülmüş, askerleri kılıçtan geçirilerek isyan bastırılmıştır.

Tarihte Babai isyanı olarak geçen bu hadiselerin başlangıç tarihini Elvan Çelebi *Hız* kelimesiyle ifade eder ki ebced hesabıyla (637 hicri) yılını göstermektedir. Bu durumda isyan, 10 Muharrem 637/12 Ağustos 1239'da başlamıştır.⁵

Âşık Paşa'ya gelince, Baba İlyas Horasanî'nin öldürülmekten kurtulan en küçük çocuğu Muhlis Paşa'nın (öl.672/1274) oğludur. Muhlis Paşa, yedi yıl Sultan'ın yanlış yönlendirilmesindeki önemli isimlerden Köre Kadı'nın himayesinde kalmıştır. Nakledildiğine göre Muhlis Paşa'yı zaviyedeki yangından kurtaran ve Köre Kadı'yla yakın münasebeti olan Şerafettin Hoca, çocuğun kimliğini ona bildirmemiştir. Elvan Çelebi bu durumu Hz. Musa'nın, Firavun'un sarayında büyümesine benzetir.

Kimliği açığa çıkan Muhlis Paşa, öldürülme korkusuyla Mısır'a götürülmüş, Memlûklü Sultanı Melik Zahir'in sarayında kalarak dini ilimler tahsili almıştır. Eğitimi sonrası Konya'ya gelerek irşat faaliyetlerine başlayan Muhlis Paşa, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde baskılara maruz kalmıştır.

Âşık Paşa'nın asıl adı Alaaddin Ali'dir. 1272'de Kırşehir'de doğan Âşık Paşa'nın bu şekilde anılmasının sebebi, ondaki ilahi aşk ve bunun tezahürü olan manzumeleridir. Paşa lakabı ise babasının ilk oğlu oluşuna işaret etmektedir.

Âşık Paşa, dedesinin halifesi Şeyh Osman'ın himayesinde yetişmiş, 14 yaşındayken Kırşehir'e gelerek babasının ölümü üzerine postnişin olmuştur. Babasının vasiyeti gereği, yetişmesinde büyük emeği olan Şeyh Osman'ın kızıyla evlenmiş olup bu evliliğinden Elvan Çelebi dünyaya gelmiştir.

Selçuklu beyliklerinin birbirleriyle mücadele ettiği, Moğol baskısının yoğunlaştığı bir devrede kurduğu zaviye ile faaliyetlerde bulunan Âşık Paşa'nın, Kırşehir ve Ankara'nın Orsan Gazi döneminde Osmanlı Devleti'ne katılmasında büyük rol oynadığı hatta bir ara Kırşehir Bey'i olarak

⁵ Elvan Çelebi'nin 1957'de gün yüzüne çıkarılan *Menakibu'l-Kudsiyye* adlı eseri, Ahmet Yaşar Ocak'ın "Babailer İsyanı" başlıklı doktora çalışmasına da esas teşkil etmiştir.

görev yaptığı nakledilmektedir. 733/1332'e Kırşehir'de vefat eden Aşık Paşa, yeğeni ve aynı zamanda Kayseri'de hakim Eratna Bey'in veziri Alaaddin Ali Şah'ın yaptırdığı türbede medfundur.

Fahreddin Efendi, Sarimüddin Saruca, Şeyh Alay, Şeyh Eşref, İskilipli Şeyh Alişir, Işıklı Dede, Ebubekir, Seyfeddin Hatib, Bâli Şeyh, Emircem Âşık Paşa'nın halifeleri arasında yer almakta olup Anadolu'nun değişik yerlerinde görev yapmalarından ötürü Âşık Paşa'nın etki alanının bir hayli geniş olduğu sonucuna varılabilir.

İçinde bulunduğu dönemde Âşık Paşa'yı önemli kılan özelliklerine, Türkçe'ye verdiği ehemmiyeti de dahil etmek gerekir. En tanınmış eseri olan *Garibname*'yi Türkçe yazmasının gerekçesini şu mısralarla dile getirmektedir:

Türk diline kimsene bakmaz idi
Türlere her giz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri⁶

Eserlerinde çağdaşı ve kendinden hemen önceki mutasavvıf şairlerden büyük ölçüde etkilenen Âşık Paşa'da Senâî, Attâr ve Mevlânâ'nın tesiri daha fazla olduğu görülmektedir.⁷

Âşık Paşa'nın *Garibname* dışındaki eserleri şunlardır: *Fakr-nâme*,⁸ *Vasf-ı Hâl*,⁹ *Hikaye*, *Kimya Risalesi*,¹⁰ *Risale fî beyani's-semâ*, *Tasavvuf Risalesi* ve şiirler.

⁶ Bkz. Âşık Paşa, *Garibname*, Süleymaniye Kütü., Laleli, no 1752, c. II, vr. 238a'-dan naklen Erkoç, s. 23. Âşık Paşa'nın bu eseri Bedri Noyan tarafından çevrilerek yayımlanmıştır. Bkz. Âşık Paşa, *Garibname*, çev. Bedri Noyan, Arduç Yay., Ankara 1998, (422 s.).

⁷ Âşık Paşa'nın dini edebi yönden etkilendiği mutasavvıf şairlerle ilgili olarak bkz. Necla Pekolcay, *İslami Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1967, c. I, ss. 115-118; M. Fuad Köprülü, "Âşık Paşa", *İA*, c. I, s. 703; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1983, c. I, s. 381; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, Ötüken Yay., İstanbul 1989, s. 508; Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi-Metinler*, Akçağ Yay., Ankara 1997, ss. 81-82; Abdurrahman Güzel, *Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 1999, ss. 284-287; Erkoç, *age*, ss. 71-79.

⁸ Yeni sâliklere yönelik öğütleri ihtiva eden 201 beyitlik eser, Âgah Sırrı Levend tarafından çevrilerek "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi: Fakr-name ve Vasf-ı Hâl", *Belleten-Türk Dili Araştırmaları*, Ankara 1953, ss. 206, 240-253'de yayımlanmıştır.

⁹ İçinde bulunulan anı en iyi şekilde değerlendirmeye yönelik beyitleri ihtiva eden eser, yine Âgah Sırrı Levend tarafından çevrilmiştir. Bkz. "Âşık Paşa'nın Bilin-

Âşık Paşa'nın hayatı, halifeleri, eserleri ve geniş yer verilen tasavvufi görüşlerinin ele alındığı Birinci Bölüm'ü, aynı minval üzere hazırlanmış Elvan Çelebi'ye ait İkinci Bölüm izlemektedir.

Muhtemelen Kırşehir'de dünyaya gelen Elvan Çelebi, içinde bulunduğu çevrenin de etkisiyle iyi bir dini ve tasavvufi eğitim almıştır. Babasının Mısır'a giderken verdiği izinle 727/1326'da Tanunözü (Tanuk-özü)'ne gelen elvan Çelebi burada cami, zaviye, türbe ve hamam yaptırmıştır. Âşık Paşa'nın ölümüyle postnişin olan Elvan Çelebi, ailesini ve çocuklarını da getirerek günümüzde kendi adıyla anılan beldeyi yurt edinmiş, ünlü tarihçi Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî burada doğmuştur. Geniş bir mürit kitlesi bulunan Elvan Çelebi, yönetimle de iyi ilişkiler içerisinde olmuştur.

Elvan Çelebi 770/1368'de vefat ettiğinde inşa ettirdiği külliye içerisine defnolunmuştur. En önemli eseri, Mehmet Önder'in 1957'de gün yüzüne çıkardığı *Menakibü'l-kudsiyye*¹¹ olup bunun dışında birkaç beyit ve gazeli de bulunmaktadır.

Bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli bir rolü bulunan ve döneminde Vefaiyye tarikatının ana merkezi kabul edilen Elvan Çelebi Külliyesi, geniş müstemilatının bir kısmı yıkılmışsa da günümüze kadar ulaşan en eski yapılardan biridir.

Ahmet Cahit Haksever

Ali Çelik, TRABZON ÇAYKARA HALK KÜLTÜRÜ. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2005, 365 s.

Günümüzde küreselleşme, gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumları etkilerken en çok yerel olanları kullanıyor. Yerel olanlar yeniden

meyen İki Mesnevisi: Fakr-name ve Vaf-ı Hâl", *Belleten-Türk Dili Araştırmaları*, Ankara 1953, s. 206, 237-239.

¹⁰ Bkz. "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Daha: Hikaye ve Kimya Risalesi, *Belleten- Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı*, Ankara 1954, ss. 265-266, 270-274. Âşık Paşa'nın eserleriyle ilgili genel değerlendirme için bkz. Erkoç, *age*, ss. 79-94.

¹¹ Menakibu'l-kudsiyye ile ilgili çalışmalar hakkında bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlana Müzesi Yazma eserler Kataloğu, Ankara 1973, c. III, ss. 417-420; Ümit Tokatlı, *Elvan Çelebi'nin Menakıbnamesi: Metin, İndeks, Gramer*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak., (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1984; İsmail Ertınsal- A. Yaşar Ocak tahkikiyle İstanbul Üniv. Edeb. Fakültesi Yayınları arasında 1984'de çıkan eserin ikinci baskısı 1995'de gerçekleştirilmiştir. Menakıbnameyle ilgili çalışmalar için bkz. Erkoç, *age*, ss. 264-268.